

KAPITOLA JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY LITERÁRNÍHO DÍLA

Dokončení minulého tématu (afektivní prostředky):

Přirovnání – oblíbený stylistický prostředek, zvyšuje názornost, zároveň má většinou afektivní funkci; charakterizujeme skutečnost tím, že ji připodobníme k něčemu jinému; má vždy 3 členy:

ten, který přirovnáváme = comparandum /čti komparandum/ (Petr)

ten, k němuž přirovnáváme = comparatum /čti komparatum/ (strom)

a společnou vlastnost/činnost, která je podkladem přirovnání = tertium comparationis /čti tertium komparacionys/ (je vysoký);

téměř nezbytný je i výraz „jako“:

Petr je vysoký jako strom.

Provázky dýmu tančí jako pentle ve větru.

Přirovnání často vyjadřuje právě afektivitu – hodnocení (je mazaný jako opice = uznáváme chytrost, ale není to moc lichotivé), jindy je přirovnání už úplně zautomatizované a vyjadřuje třeba jen větší míru něčeho, ne hodnocení (je vzdělaný jako hrom – nesrovnáváme něčí vzdělání s hromem, jen udáváme, že je „hodně vzdělaný“).

Tropy

Za nejvýznamnější zvláštnost uměleckého projevu se považuje vedle existence verše tropika, přítomná v próze, poezii i dramatu. **Tropika** = přenášení významu, jednotlivým druhům přenášení se říká **tropy**. Můžeme je rozdělit na dva základní typy: metaforu a metonymii.

Metafora: přenášení významu **na základě podobnosti**; slovo či obrat nahrazujeme slovem či obratem z jiné sféry věcí, jevů, představ..., je mnohovýznamová, vybaví se nám více možných významů, přičemž každý z nich je „správný“

Např. Petr je pařez = představíme si širokou škálu možných významů (je hluchý, hloupý, opuštěný, dá si vše líbit, starý, bezcenný...)

Další příklady:

Slunce je zlatá květina; stáda kopretin přibíhala k plotu; ráno vysypalo na oblohu pomněnky; slunce se ukládá na růžovou podušku (večerní červánky) aj.

Metaforické přirovnání: přechodné pásmo mezi metaforou a přirovnáním; příklad:

Petr je pařez = metafora, má mnoho významů

Petr je hluchý jako pařez = přirovnání, společná vlastnost Petra a pařezu – hluchota – je přímo pojmenována

Petr je jako pařez = metaforické přirovnání, vlastnost není přímo pojmenována, zároveň nenabízí tolik možností výkladu jako metafora

U metafory a metaforického přirovnání lze někdy poznat z kontextu, o které vlastnosti se konkrétně mluví, jindy, zejména v uměleckých textech, zůstává úmyslná mnohovýznamovost.

Pod metaforu, jako její druhy, můžeme řadit:

1. **personifikace** – zosobnění; na neživé věci, abstraktní pojmy apod. se přenáší vlastnost živé bytosti obecně (slunce vychází, páry hynou, sníh usíná);

Personifikaci můžeme dále dělit na **antropomorfizaci** – zvířatům, rostlinám, předmětům apod. se připisují specificky lidské city, projevy, myšlení, řeč... (např. bajka – zvířata se chovají jako lidé; slovní spojení, užívající částí lidského těla – paže stromů, ručičky na hodinách)

a **animalizaci** – přenesení typicky zvířecích vlastností a činů na neživé věci a abstraktní jevy, popř. na člověka (bratři na sebe štěkali; řeka spala zimním spánkem – zimní spánek je typický projev někt. zvířat, naše banka je štika ve finančních vlnách)

2. **synestézie** – záměna vjemů různého smyslového původu, např. sladká vůně (sladkost vnímáme chutí, vůni čichem), ostrá chuť (ostrost vnímáme hmatem, chuť chutí), žhavý tón, dotek barev;

Thajsko voní barvami: poslechněte si je! (z reklamy)

3. **zvuková metafora** – existuje tam, kde se sugeruje určité slovo tím, že se uvede slovo podobně znějící; např. známé dílo Havlíčka Borovského se jmenuje Král Lávra, jiný autor napsal dílo jménem Král Vávra, kterým na Havlíčka jasně ukazoval;

patří sem také citoslovečné nadávky, které nahrazují plné znění nadávky (do prkýnka, heršoft místo hergot apod.)

Metonymie – přenášení významu **na základě věcné souvislosti**; souvislost může být různá, např. věci a jejího obsahu (kotlík vře – ve skutečnosti vře voda v něm), materiálu a věci z něj vyrobené (stolní stříbro), původce díla a jeho díla (čtu Čapka = knihu, kterou Čapek napsal; colt = označení střelné zbraně podle jejího vynálezce Colta) apod.

Opět můžeme pojmenovat jisté obvyklé druhy metonymie:

Synekdocha – záměna části za celek a obráceně (má noha tam nevkročí, rodná střecha, pět hladových krků)

Odrůdami synekdochy jsou:

1. **hyperbola** = nadsázka; umělecký prostředek zveličující určitý rys s cílem zvýraznit jej, např. Říkal to snad stokrát. Mluví o tom celá země.

Nadsázka však nemusí jen zveličovat ve významu velikosti, množství, ale i naopak, může vyjádřit i maximálně malou míru: nejsem o nic větší než zrnko písku.

2. **litotes** – opak hyperboly, říká se méně, než je míněno, jde o **zeslabení** významu; zpravidla vypadá tak, že místo myšleného pojmu se popře pojem opačný (nemohu nepochválit místo mohu pochválit; není zrovna hloupý místo je chytrý).

Ironie – úsměšek, spočívá v tom, že kladně hodnotící soud má opačný, tedy pejorativní smysl; vyslovíme pravý opak toho, co máme na mysli; ironii pochopíme z kontextu, v mluvené řeči ji vyjadřuje i tón řeči: Umíš to perfektně! (= neumíš to vůbec), Dnes je skvělý den. (= dnešek nestojí za nic) apod.

Druhem ironie je i **persifláž** (též perzifláž) – skrytý úsměšek, spočívající v posměšném napodobení (vysmíváme se někomu tím, že napodobujeme např. jeho styl řeči; v literatuře parodie).

Určitým odstínem ironie je i řečnická figura **paralepse** – řečník předstírá, že něco přejde mlčením jako nevýznamné, a tím na to upozorní (Nebudu vypočítávat chyby..., protože jsou všeobecně známé.).

Perifráze – opis, stylistický prostředek, při němž je předmět či pojem nahrazen obsírnějším popisem, vyjmenováním jeho znaků

básník = kdo v zlaté struny zahrát zná (osoba, která hraje na „básnickou“ lyru, tedy píše poezii)

Japonsko = země vycházejícího slunce

nikdy = na svatého Dyndy

těž případ „výčet místo shrnutí“: krajina spala = pole, lesy, louky, potoky a řeka spaly

Metalepse – důsledek činnosti je zaměněn její příčinou,

např. použití slova „jazyk“ místo „řeč“ (český jazyk, česká řeč) – příčinou, prostředkem k tomu, aby vznikla řeč, je tělesný orgán jazyk, místo důsledku činnosti tohoto orgánu, řeči, jsme použili pojmenování pro orgán sám;

podobně „ruka“ místo „písmo“ (nad dopisem: „poznávám jeho ruku“ místo „poznávám jeho písmo“) – ruka je příčinou toho, že vznikl nápis

Na přenášení významu je založen i symbol a alegorie.